

Dünyanın deportasiya və ya genosid tarixinə nəzər salsaq, bu fəlakətin ən çox türk xalqlarının payına düşdüyünü görürük. Azərbaycan, Gürcüstan, Krım türklərinin deportasiyası çox da uzaq olmayan tarixdə baş vermişdir. Və deportasiyanı tətbiqləyən faktor da türklərə qarşı hiddət qarışıq qəraz, nifrət olmuşdur. Məqsəd türklərin köklərini aid olduqları torpaqlardan qoparmaq, tarixin yönünü dəyişdirmək olub. Bu niyyət də hər zaman, hətta indi də gündəməkdir.

Azərbaycan türklərinin 3 əsr boyunca mərhələlərlə deportasiyaya məruz qalmasının ağır nəticələri - "zəhərli meyvələri" süni erməni dövləti oldu. Hansı ki, bu deportasiya nə bəyliklə qəzə, nə tarix baxımından dünyə miqyasında qiymətini almayıb.

Krım türklərinin deportasiyasına əsas kimi çox absurd bir iddia ortaya atılıb. Guya II Dünya müharibəsi ərzində Nasist Almaniya ilə əməkdaşlıq etmiş və Krım tatarlarını görə, kollektiv cəza təcrid olaraq, bu toplum deportasiyaya məruz qoyulub. Sovet mənbələri tərəfin xeyəntarlığına itiham edirlər. Təbii ki, bu iddialara qarşı çıxış edərək, onların bu ərazilərdən köçürülməsinin Türkiyə ərazisində yerləşən Dardanel boğazına keçid əldə etmək məqsədilə təşkil olunmuş Sovet planının tərkib hissəsi olduğunu elan edirlər.

Təbii ki, Krım ərazisində yaşayan tatarların türklərə etnik yaxınlığı var və onlar bu planın reallaşdırılmasına problem yarada bilər. Digər tərəfdən, dövlətlər arasında sərhədləri təbii yox, inzibati faktor olduğunu bilirik. Məsələn, İran adlanan Güney Azərbaycanla Türkiyənin sərhədlində yaşayan türkləri inzibati sərhəd ayırsada da, onların arasında təbii sərhəd yoxdur. İran hakimiyyəti qorxusundan azərbaycanlıları köçürürək, bu əraziyə küldürürlər, qardaşlara arasında "kürd sərhədi" çəkməklə onları ayırmaq planıdır. Nece ki, Krım türklərini də Türkiyə türkləri ilə ayırmaq məqsədilə bu ərazilərə ruslar köçürüldü və indiki duruma gəldi. Yeni Türklər arasında ruslar "təbii sərhəd" halına gəldi. Yalnız 1989-cu ilin 14 noyabrında Krım Ali Şurasının qəbul etdiyi qərarla Stalin hakimiyyəti illərində baş tutmuş deportasiya cinayəti kimi qəbul olundu və "yenidənqurma"ya təbii verilməsinə sonra, Krım türklərinin geri qaytılması haqda qadağa ləğv olundu.

Qismətində deportasiyanın acılarının düşdüyü bir türk boyu da Axısqa türkləridir. Bu fikrimizi bir qədər də genişləndirmək üçün ilk öncə Axısqa türklərinin tarixi keçmişinə nəzər yetirməyə çalışdıq. Hansı ki, Axısqa türklərinin çox qədim olduğu qədar də, ən ağır məşəqətdə düşər olmuş Türkiyə toplumdur. Ən qədim dövrlərdən Kiçik Qafqaz sıra dağlarının başlanğıcında yaşayan bu soydaşlarımız dənizdəki şivə, adət-ənənə, folklor, mədəniyyət baxımından qədim Türk məskəni Borçalı mahalındakı Azərbaycan türkləri və Qırzurm-Qars ərazilərindəki Türklərlə çox yaxındır. Məlumdur ki, rus-türk müharibəsi nəticəsində zəman-zaman Türk torpaqlarının böyük hissəsi arxa planda Habsburq-

Onlar Türk olduqları üçün zülmə məruz qoyulublar

Axısqa Türkləri illərdir öz tarixi vətənlərinə qayıtmaq uğrunda mücadilə aparılırlar

Qərb dövlətləri bu Türk toplumuna qarşı ikili standartlarla yanaşır, çünki onlar xristian deyillər...

ların idarə etdiyi Rusiya imperiyasının tərkibinə daxil oldu. İmperializm hər zaman türklərin budanması, zəiflədilməsi planlarını həyata keçirməklə, öz ədalətli hakimiyyətini sürdürüb. Bu ərazilərdə yaşayan yerli Türklər də əslirə boyu rus əsarətinə məruz qalıblar. Ruslar tərəfindən zəbt edilən bölgələrdən biri də Adıgün-Axısqa ərazisidir.

1829-cu ildə "Ədlimə müqaviləsi" ilə Osmanlı dövlətindən qoparılib Rusiya İmperatorluğuna ilhaq edilən Axısqa və Axalkələk bölgəsi Rusiyada bölgələrinin hakimiyyətə gəlməsi ilə bir növ nəzarətsiz zonaya çevrilib. Əhəliyi əsasən müsəlman acarlar və Türklərdən ibarət olan bölgə xalqı Sovetlərin 1917-ci ildə elan etdiyi "Rusiyadakı millətlərin haqlarına aid bəyanname" hüququndan istifadə edə-

zərə alan Türkiyə hökumətinin Nümayəndə Heyəti 11 may 1918-ci il Batum Konfransında Batum, Axısqa və Axalkələk nahiyələrini Türkiyəyə ilhaqı tələb edir. Lakin ilk əvvəl gürcü nümayəndələr bunu qəbul etməmişdi, də, Türkiyə nu-

1918-ci ildə ayrı-ayrı sülh müqavilələri bağlayır.

Gürcüstanla bağlanan sülh müqaviləsinə əsasən, Batum şəhəri və sancağından başqa, Axısqa və Axalkələk nahiyələri də Türkiyəyə qaytarılıb. Amma Birinci dünya müharibəsində tam məğlub duruma düşən və ərazilərini çox böyük hissəsini itirən Osmanlı dövlətinə qarşı Avropa və bölgəvi Rusiyası ağır şərtlər irəli sürürdü ki, bu şərtlərdən biri də Batum, Axısqa və Axalkələk bölgələrinin Sovet Rusiyasına qaytarılması idi. Belə vəzi-

ləri Qars, Kağızman, Otlu və aşağı Çorux əhalisi dəstəkləyirdi. Hər tərəfdə küllüdlərdən ibarət birliklər yaranırdı. "Milli İstisna Məclisi"nin qanuni status almaq məqsədilə ingiliss hərbləri və İrəvandanı erməni hökuməti ilə təmasa keçmək və özlərini təsdiq edərək təşəbbüsləri heç bir nəticə verəməyindən, Qarsda II Milli Ürətdəy toplantısı və 17 yanvar 1919-cu ildə "Milli İstisna Məclisi" Cənub-Qərb Qafqaz Keçidi hökuməti kimi yarıdan təşkilatlanaraq, Batum illi Naçıxvan ərazisində məsələləri yaşadıqları ərazilərdə "İslam Türk Dövləti" meydana gətirir. Hökumətin başçısı Fəxrəddin Piroğlu seçilir.

"Bu hökumətin "Wilson prinsipləri"ne dayanan "xalqların öz müqəddərlərini özlərini təyin etməsi" və özlərini arzu etdikləri idarəçilik formasını yaratmaqda başqa heç bir iddiasının olmamasına baxmayaraq, həmişə müsəlmanlara və xüsusilə türklərə ikili standartlarla yanaşan xristian Qərb bu dəfə də özlərinin yaradığı "Wilson prinsipləri"ni özləri bildiyi kimi tətbiq etməyə, müsəlman Türkləri deyil, xristian erməni və gürcüləri hərtərəfli müdafiə etməyə başladılar. Belə ki, ingilislər təkcə erməni və gürcülərə hərbi yardım göstərməklə kifayətlənmiş, 19 aprel 1919-cu ildə Qarsa hücum edərək "Cənub-Qərb Qafqaz hökuməti" Məclisinin binasını mühasirəyə aldılar və hökumət üzvlərini həbs edərək "Mətləyə" göndəriblər. Hökumətin başçısı Fəxrəddin Piroğlu illi Kağızmanlı Əli Bey isə Əzuruma sığınmağa məcbur olublar.

Gürcülər də ingilislərin hərbi dəstəyi ilə hərəkətə başlayaraq Axısqa və Axalkələk nahiyələrini zəbt edib, Gürcüstanla ilhaq edirlər. Cəmi üç ay fəaliyyət göstərən "Cənub-Qərb Qafqaz hökuməti"nin (El arasında bu hökumət Arz Respublikası da deyilirdi -red.) varlığını ingilislər son qoyur.

Axısqa və Axalkələk bölgələri sovet dövlətinin Gürcüstan Sovet Sosialist Respublikasının, indi isə Gürcüstan Respublikasının tərkibindədir. Gürcüstanla vətənlərini ərazi Məxsetli (Məhsəl) adlandırılmış və burada yaşayan Axısqa türklərinə də "Məxsetli Türkləri" deyilmişdir.

Burada bir hərşə çıxaraq deyək ki, Türkiyə və Türkiyə xalqı olmaqla, 100 il əvvəlki vətən vəse oyanır.

(Ardı var)

Hazırladı: Gülnay MƏMMƏDOVA

rək, 26 aprel 1918-ci ildə ümumi Bəylik təklifi tələbi ilə bunu qəbul etmək zorunda qalmışdır. Sovet hökumətinin "Batum müqaviləsi"ni tanımaq haqqında nota verməsinə baxmayaraq, ne Osmanlı hökuməti, ne də Zaqafqaziya Seymi bu əhəmiyyətli vətənlərini qoruyub saxlamışdır. Əhəliyi əsasən müsəlmanlara da irəki qaytarılmalı Zaqafqaziya Seymi Rusiyanın bölgəvi hökumətini tanıması da, onun bu "Bəyannamə"sinə rəsmi münasibət bildirməmiş deməli, məntiqə onun layinəmə dair hansı rəsmi qərar qəbul etməmişdi. Bütün bunları ne-

yetdə "Wilson prinsipləri"ne dayanan Qars, Gümrü, Axısqa və Axalkələk bölgələrinin əhalisi içərisindən seçilən "Milli İstisna Məclisi"nin on iki nəfərdən ibarət nümayəndəsi hökumət təşkil edərək, bölgənin gürcü və ermənilərin idarəsi altına düşməsinə qarşı silahlı mübarizəyə başlayırlar. Lakin işin altından ingiliss barməğinin çıxməsi ilə vəziyyət türklərin əleyhinə dönməyə başlayır. İngilislərin Batuma və Bakıya daxil olmaları, türk silahlı qüvvələrinin təzyiq vasitəsilə Qafqazdan çıxarılmaları Qafqazdakı siyasi və hərbi vəziyyəti kəndən dəyişdi. Erməni və gürcülər ingilislərin onları himayəyə götürməsinə istifadə edərək, ərazilərini genişləndirməyə başladılar.

Amma Qarsda "Milli İstisna Məclisi" hökumətinin hərbi dəstələri yaranırdı. Müsəlman Türk əhalidən təşkil edilən bu dəstələr yaxşı silahlanmışdır və Qars, Gümrü və Arpa çayı boyunca ermənilərə, Axısqa və Axalkələk bölgələrində isə gürcülərə qarşı müqavimət göstərdilər. Hətta Sarver bəy və Hafiz bəy komandanlığında dörd dəstələr gürcüləri 1828-ci il sərhədlərində qədr kəçirməyə məcbur etmişdir. Gürcü və Ermənilərə qarşı mücadilədə bu dəstə-